

Liv og liturgi à la Lukas

Ei skisse til å forstå og leva i gudsteneste på sundag og kvardag – inspirert av Lukas-evangeliet sitt særstoff

STEIN ØDEGÅRD

stein@time-kyrkja.no

Innleiing

Dei fylgjande synspunkta og tankane kom til i prestekvardagen. Brått, heftig og begeistra kom dei i spennet mellom praksis og refleksjon, ei veke der kyrkjeåret hadde tekst frå Lukas-evangeliet to sundagar på rad, diakonien og takksemnda sine 14. og 15. sundagar etter pinse. Den første helga hadde me lokalt gudstenesteseминаr på laurdag om den nye hovudgudstenesta slik me ønskjer denne utvikla i Bryne kyrkjelyd. På sundag var eg liturg på kveldsgudstenestese-erien for hausten 2011 om dei 4 evangelia. Tema var Lukas. Føredragshaldaren teikna eit skarpt og spanande bilete av evangelisten, og særleg av det fokuset han har sett gjennom særstoffet sitt, det som Lukas er åleine om å fortelja og formidla.

Så då måndagen kom, var eg gira for lesing og refleksjon. Presten sin kviledag og Lukas-evangeliet fann kvarandre. Eg var hekta på ein idé og tanke som berre vaks seg større og vart til ei oppdaging: Dei to hendingane i helga høyrde saman. Særstoffet i Lukas-evangeliet handlar i overraskande stor grad om *gudsteneste*, om gudsmøte med stor relevans for gudstenesteliv.

Nå er det ingen revolusjonerande tanke at ein evangelieforfattar kan ha ønskje om å gje hint og stoff som kan grunnge at gudstenesteliv i praksis er ei fortsetjing av evangeliet. Men for meg vart det heilt nytt at det i så stor grad er

Lukas som ivaretek dette. For då er perspektivet svimlende stort, og gapet mellom helg og kvardag, gudsteneste og diakoni er lite. Då er ikkje gudsteneste berre ein utskilt time i heilag rom på Herrens dag, men ein måte å leva på kvar dag. Gudsteneste i helg og kvardag.

Kva er det med Lukas?

Lukas var lege og fylgde Paulus på deler av misjonsreisene. Han framstår som granskar og historieinteressert forteljar (kap 1,1ff). Som forfattar av evangeliet og Apostelgjerningane har han gjeve eit samla og omfattande bilde av Jesus og av den kristne kyrkja si første tid, og har skrivne meir enn nokon i Det Nye testamentet.

Av særleg interesse i vår samanheng er det at Lukas etter alt å dømme var den einaste ikkje-jøden av evangelistane og dei andre forfattarane i Nytestamentet. Han har sannsynlegvis ikkje møtt Jesus sjølv. Han ser hendingane med det utanfråblikket som ofte kan sjå meir enn andre ser, og han har eit særleg fokus og hjarta på dei som har falle utanfor.

Truverdig liv er ein fellesnemnar både for hans eige granskarblikk og for slik han teiknar opp at Jesus utfordrar til å leva.

Hovudbolkar i Lukas sitt særstoff:

Det er fire bolkar i Lukas si Jesus-forteljing, der han pregar evangeliet med særstoff.

- Kapittel 1–2: Barndomsforteljingane der han fortel om Jesu fødsel i Betlehem, med Maria og slekta først og Jesu barndom etterpå.
- Kapittel 6: Slettepreika med Jesus sin skarpstilte forkynning, samt einskilde profilerte Jesus-forteljingar i nære kapittel, frå den første tida med verksemd i Galilea.
- Kapittel 10–18: Den lange reiseskildringa frå Galilea mot Jerusalem, der store deler er Lukas-særstoff
- Kapittel 24: Etterhistoria etter Jesus oppstode, kva det betyr for oss at Jesus lever, og kva det sender oss til – ein samanbindande overgang til den neste boka hans: Apostelgjerningane.

Nytt perspektiv på gudstenesta?

Det vart ei oppdaging at overraskande mykje av særstoffet dreier seg om gudstenesteliv i den konteksten eg kjenner det. Om det betyr at Lukas har intensjon om å motivera til gudstenesteliv og faktisk ønskjer å gje evangeliematerial til gudstenesteinnhald han sjølvsagt kjenner (m.a. frå Antiokia), kan me nok ikkje vita. Men det me kan seia noko om, er at gudstenestetradisjonen slik me kjenner han, har henta mykje av sitt innhald frå Lukas sitt evangelium og særlege fokus.

Dette vil i tilfelle bety at gudstenesteliv ikkje berre hentar bibelsk inspirasjon frå Johannes sine himmelvisjonar (der framme/der oppe) eller den jødiske synagogegudstenesta (der bak), men radikalt og jordnært frå evangeliet i kvar-dagen (der ute, her og nå).

Kan me våga påstanden at den gudstenesta me kjenner, er Lukas-inspirert? Og kva inneber det at han er Lukas-inspirert? Gjev det gudstenesta ennå meir dramaet sin nerve og evangeliet si kraft? Understrekar det kva kyrkja i sitt djupaste skal vera? At ho er til for å gjera verda meir menneskeleg, ikkje meir kyrkjeleg.

Her er i alle fall "funna" mine ved å sjå evangeliet og gudstenesteoppbygninga synkront – til inspirasjon for både evangelielesing, gudstenesteliv og kvardag.

Eg vil fylgja gangen i gudstenesta – med samling, ordet, forbøn, nattverd og sending – og sleppa til Lukas undervegs – *einast* med særstoffet.

Samling

Kvifor gudsteneste? Lukas fortel det med å fortelja om ungdommen Jesus. Den tidleg modne guten på 12 år, som driv foreldre til fortvilning og set undring i både dei og alle skriftlærde som må svara og lytta til modne spørsmål og svar. Etter 3 dagars leiting på heimvegen frå Jerusalem går foreldra tilbake og finn Jesus i templet: "*Visste de ikkje at eg måtte vera i huset åt Far min,*" seier han (2,49).

Dette står programmatisk i inngangen til Jesu offentlege gjerning. Det signaliserer ei haldning og prioritering med klar relevans til liv i Guds hus for alle. *Det er klart at disiplar skal læra av Meisteren sin og kjenna det djupe behovet for å vera i Fars hus!* – bruka tid med Far, Han som har gjeve dette utrulege livet og sendt oss også inn i verda med meining, oppgåver, fylgje og kraft på veggen. Jesus visste å prioritera Fars hus hardt og tydeleg. Kven vil ikkje det? Samlast! Saman for Guds ansikt!

Nådehelsing.

Lukas 1 og 2 fortel om livsforvandlande gudsmøte. Felles er englehelsingar om ikkje å vera redd i det sterke møtet med det heilage (for Sakarja, Maria og gjetarar på marka). *Maria* sitt livsforvandlande gudsmøte starta slik:

"Ver helsa, du som har fått nåde hos Gud!" (1,26)

Slik vart Maria sitt liv opna for det nye og store som nå skulle henda henne. Slik vert me helsa i starten av kvar gudsteneste. "*Nåde vere med dykk og fred...*" No kan alt det gode skje! Ver helsa!

Synsvedkjening.

I Lukas sitt særstoff har synsvedkjeninga ein tydeleg plass. Lukas fortel ei historie om den rette haldninga når du kjem i templet for å be. Då er det ikkje tida for å skryta og lista opp alt det gode du er og gjer, slik som ein viss farisear. Då skal du bøya deg for Gud, slik tollaren gjorde: "*Gud, ver meg syndar nådig.*" (18,9ff)

I den pågåande gudstenestereforma i Den norske kyrkja vert det no mange lokale diskusjonar om synsvedkjeninga skal koma heilt i starten eller før forbøna. Det valet har også med Lukas å gjera. For Lukas syner at *synsvedkjeninga* må få koma først, før vedkjeninga. Han fortel om Simon Peter sin fiskefangst

(5,1ff), der Peter endar opp med å kasta seg ned for Jesus sine føter og seie: "Gå frå meg, Herre! Eg er ein syndig mann." Denne erkjenninga kom ikkje før Peter først hadde høyrte kva Jesus brukte båten hans til å undervisa om, og etter at Jesus syntte krafta i Ordet sitt med å senda dei ut på tidenes fiskefangst. Då fyrst kunne Peter erkjenne og bøya seg, med meining og forståing bak orda.

Det same skjer i likninga om den bortkomne sonen. Etter at det tome livet har talt og ribba han for alt, og minna om Far der heime dukkar opp, så går han i seg sjølv, startar på heimveg og øver seg i å sanna den erkjenninga som har vorte til: "Far, eg har synda mot himmelen og mot deg." (15,18)

Kristen gudsteneste og livet som kristen i kvardagen kan ikkje vera utan det å erkjenne og sanna si synd. Må kyrkjelyden i enkelte gudstenester få tid til å gå inn i ein erkjenningssprosess først?

Kyrie og Gloria

Tekst: Lukas 17,11–19: Kva gjer du når du merkar og vrir deg over kor hardt livet kan fara med deg? Då kan du koma til Jesus med eit *kyrie eleison* – slik som 10 spedalske som må leva avsondra og stå utanfor dei viktigaste livsområda. Og kva gjer du når du ser kor stort livet er, eller at Gud har gripe inn og gjort det nytt og heilt? Då får du koma med ein takk og eit Gloria som gjev Gud æra – slik den eine tidlegare spedalske samaritanen gjorde.

Kyrie er ropet frå livet sitt vonde trykk. "Eleison – miskunna deg!" ropar 10 spedalske på avstand, ein flokk av utestengde med felles skjebne. Den næraste kontakten dei får med andre, er når dei set frå seg tiggarskålene og stiller seg opp eit stykke unna med bedande blikk for å få til maten. Ja, sjølv når dei ropar om hjelp, står dei langt borte: "Jesus, meister, miskunna deg over oss!" Eleison! Kristen gudsteneste har halde fast på dette bøneropet, i solidaritet med alle som lever under vondt trykk. Det er eit uttrykk for at livet ikkje er beint A4 for nokon, og at Gud tåler og er adresse for ropet i smerte.

Kyrie og Gloria kjem tett på kvarandre. Slik vart det for den eine, han som mest overraskande kom tilbake. Samaritanen. Den ekstra ute-

stengde. Kvifor var det berre den eine som kom. Er det slik i dag også? – at forholdet mellom dei som kjem til Jesus med bønn i nød, og dei som kjem til Jesus med takk er i forholdet 10 til 1? Kva kan kyrkja gjera for å opna dørene for dei mange sukka og la dei verta eit tydelegare kyrie med adresse? - eller motstå freistinga til så overdådig lovsong at det er vondt å koma med ærleg liv og uttalt bønerop. Kristen gudstenesta vil inspirerast av Lukas til å la kyrie og gloria gli over i kvarandre og stå i forhold til kvarandre, 1 til 1 eller 10 til 10.

Det er Lukas som har gjeve oss *Gloria*, englekoret på Betlehemsmarkene på jorda og i himmelen sin sterkaste song når Gud grip inn og gjer alt nytt – her i den verda der me ropar kyrie, og Gud ikkje er så overvettas venta på: "Ære vere Gud i det høgste og fred på jorda..." (2,14)

Lukas lar også evangeliet sitt tona ut med eit Gloria: "Då fall dei på kne og tilbad han. Så gjekk dei tilbake til Jerusalem i stor glede. Sidan var dei stadig i tempelet og lova og prisa Gud." (24,52f)

Lukas vil me skal lovsyngja og gie Gud æra for all sin godleik. Det er Lukas som har gjeve oss lovsongane som har følgt kyrkja sin tidebøntradisjon. Sakarjas lovsong i Morgonsong, Marias lovsong i Aftansong og Simeon sin lovsong i Kveldsbønn.

Og Lukas lar lovsongen stiga fram frå djupet, retta mot Jesus, mot den inkluderande kjærleiken og krafta som reiser opp og gjer livet nytt, slik Lukas i kap 7,36ff fortel om kvinna som forarga eit selskap med å kjærteikna Jesus sine føter med tårer, salve og utslått hår. Ho var tilgjeve mykje, difor elska ho høgt og uttrykte Gloria i handling. For gudsteneste kan skje kor som helst og kva tid som helst.

Barnet i gudstenesta

Når Lukas gjev oss barndomsforteljingane om Jesus, er det neppe berre for å fylla eit hol dei andre evangelia manglar, eller i historisk interesse. Han lyftar også fram barnet. Den åtte dagar gamle Jesus får verta til velsigning og får sin første seremoni i Guds hus, og 12 åringen Jesus vert eit eksempel på det som skal skje i Guds hus, når vaksne og lærde har så mykje å læra av barnet. Større fokus på barneteologi og

ny praksis etter trusopplæringsreforma stadfestar dette. Det er klart at barna må få vera i Guds hus og vera synlege og høyrbare.

Ordet i gudstenesta

Det er Jesus sitt ord som sender spedalske ut på *lækinga* sin veg, og det er Jesus sitt ord som sender ein takkande samaritan heim på *frelsa* sin veg.

På Jesu ord kastar Simon Peter garnet og ender opp som menneskefiskar og kyrkja sin første leiar (5,1ff).

I Marta og Maria sitt hus er det Maria som set seg ned ved Jesus sine føter og vil lytta til Ordet. Ho har vald den gode del (10,38ff).

Lukas har sagt noko spesielt viktig om Ordet med å fortelja om Jesus sin programtale i Nasaret (4,16ff). I synagogegudstenesta i Nasaret siterer Jesus ein mektig profeti om Messias som skal setja undertrykte fri. Den store reaksjonen skjer når han ser ut over forsamlinga og seier: *"I dag vart dette ordet oppfylt medan de høyrde på!"*

Slik er det i Lukas-evangeliet og i gudstenesta: Ordet handlar om Jesus. Ordet er Jesus sin tale til oss. Og fordi Jesus er levande tilstades, vert Ordet oppfylt stadig vekk, heile tida. Det Ordet seier, vil skje i den som opnar seg for det. For Jesus lar det verta oppfylt mens me høyrer på.

Forbøna

Lukas har gjeve oss disiplane sitt spørsmål: *"Lær oss å be!"* (11,1ff) Og fortalt om Jesus som lærte dei å be til Gud med å seia Far (slik også Matteus gjer).

Den nye gudstenesta oppfordrar heile kyrkje-lyden til å stilla spørsmålet: Lær oss å be! På ein ny måte skal forbøna vera alle si sak, ikkje berre liturgen. Og Lukas har ei forteljing i kapittel 18 om at *"dei alltid skulle be og ikkje missa motet, for Gud er ikkje sein til å hjelpe"*.

Forbønna går til Gud og har ein link til kvardagen og livet i verda. Det me bed for, skal me leva i i kvardagen. Lukas har mykje å seia om det; det kjem eg tilbake til til slutt.

Nattverd.

Det er Lukas som fortel at Jesus har *lengta* inderleg etter måltidet der han innstiftar nattverden

(22,14ff). Gjennom gjerninga si har Jesus tydeleg demonstrert denne lengselen. Lukas fortel om Jesus som heldt seg nær til tollarar og syndarar og hadde *måltidfellesskap* med dei, til mange si forarging (15,1ff). Han fortel om glæda og festmåltidet når bortkomne sauer vert funne og bortkomne søner finn heim. Festmåltida vert eit hint om det fullkomne som skal koma. Han fortel om *det store gjestebodet* (14,15–24) der alle må koma. I nattverdliturgen held me fram Lukas si opne og inkluderande innbyding – som ikkje handlar om å vera verdig. Orda er Lukas og Herren sine: *"Kom, for alt er gjort ferdig."*

I oppsummeringskapitlet sitt i kap 24 fortel Lukas om to disiplar på veg frå Jerusalem til Emmaus. Dei får fylgje av Jesus utan å kjenna han igjen – ikkje før kveldsmåltidet der Jesus bryt brødet. *Då* vert auga opna; dei ser; dei forstår; dei har fått ein ny retning og ein ny bodskap å gå med. Det er nokså opplagt at Lukas med dette fortel om *nattverden* som til alle tider betyr så mykje for å oppleve eit Jesus-møte. Lukas har til og med gjeve oss gudstenesta sin gang og rekkefølge i denne historia.

Først SAMLING: Aus ut uro, fortvilning, sorg og det du ikkje forstår, i eit ærleg kyrie først. Så ORDET: Når du har fått uttrykkja det du ber på, er du open for å lytta til medvandrarar som legg ut skriftene. Så BØNA: Når hjarta begynnar å brenna av det Ordet fortel deg, så kan du be Meisteren inn i livet og inn i ditt hus. Så NATT-VERD: Når brødet vert brote, og nattverdmåltidet skjer, får du sjå og erfara kven han er. Ei av dei nye nattverdbønene (Alt. D) i hovudgudstenesta er prega av denne forteljinga og gudstenesteforståinga!

Altså: Lukas har gjeve oss hint om nattverden som *kjernepunkt* i Jesus sin lengsel etter oss, som *høgdepunktet* i den vegen og prosessen me kan måtta gå, anten det er å oppleve å kjenna *at Jesus lever og er nær*, som for dei to mot Emmaus, eller å få *festmåltidet* i enden av ein lang og vanskeleg veg for ein bortkomen son.

Sending og kvardag

Emmausvandrarar som møtte Jesus, spring med beskjeden som forandra alt. Og alle disiplar er sendt med Lukas sine ord: *"Slik står det skrive: Messias skal lida og stå opp frå dei døde*